

ԱՐՏԱՇԷՍԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Արտաշէսեան Հարստութիւնը, որ տեւեց երկու դար (189 Ք. Ա - 6 Ք. Ա.), կը ներկայացնէ փոփոխութիւններ շրջան մը Հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ: Այս ժամանակամիջոցին էր որ պատմական Հայաստանի հողամասին մէջ բնակող զանազան ժողովուրդները միացան և հիմնեցին Հայ ազգը իր ինքնայատուկ լեզուով և քաղաքակրթութեամբ:

Այս շրջանին էր որ Հելլենականութիւնը մուտք գործեց Հայաստանի մէջ և Հայ ժողովուրդը մշակոյթով՝ դէպի Արեւմուտք: Երբ Մեծն Տիգրանը գրաւեց Անտիոքը և ուրիշ հողամասեր, այն Հայաստան փոխադրեց քաղաքիւ Յոյն արուեստագէտներ և արհեստագէտներ, և այսպէսով զարկ տուաւ Հայ ժողովուրդին քաղաքակրթութեան:

Քրիստոսէ երկու դար առաջ, Յունական քաղաքակրթութիւնը կը տիրէր Մերձասոր Արեւելքի մէջ: Այս պատճառով, դրամները, ըլլա՛յ Միլեկեան - Պարթևական կամ Եգիպտական, ունէին Յունական գրութիւն:

Զարմանալի չէ որ Արտաշէսեան դրամներն այլ կը կրին Յունական լեզուն: Նկատի պէտք է առնել նաև որ Հայ գրերու գիւտը տեղի ունեցաւ քանի մը դար յետոյ:

Արտաշէսեան դրամները շատ քիչ ուսումնասիրուած էին անցեալի մէջ: Գլխաւոր պատճառը այն էր, որ Տիգրանի դրամներէն զատ՝ շատ քիչ նիւթ կար ուսումնասիրութեան համար: Վերջին քառասուն տարուայ ընթացքին, մեծաթիւ դրամներ մէջտեղ ելած են և այսօր Արտաշէսեան դրամներու թիւը զանազան հաւաքածոներու մէջ կ'անցնի երկու հազարը: Վերջերս Բրիտանական դրամագիտական ընկերակցութիւնը տպեց հեղինակիս աշխատութիւնը, նուիրուած Արտաշէսեան Հարստութեան դրամներու⁽¹⁾: Այս գործի Հայերէն թարգմանութիւնը տրպուսեցաւ Վիեննայի Միթթարեաններու կողմէ⁽²⁾:

Արտաշէսեան դրամները ինքնայատուկ արուեստ մը ունին և շատ գիւրգուրեմաբ կը զանազանուին միւս ազգերու դրամներէն: Այսպէս, Մեծն Տիգրանի դրամներուն վրայ կը տեսնուի հայկական ժանկաւոր խոյրը (tiara). որ զարդարուած է աստղով մը որ կը տեսնուի երկու արծիւներու միջև: Արծիւները կոնակ կոնակի դարձած են, բայց իրարու կը նային: Այս աստղը կը տեսնուի բոլոր Արտաշէսեան դրամներու վրայ, հոգ չէ թէ ո՞ր (style) կրած է որոշ փոփոխումներ ժամանակի ընթացքին: Օրինակի համար, Տիգրան Գ-ի դրամներուն վրայ աստղը կը տեսնուի առանց արծիւներուն, բայց հայկական խոյրը հոն է մատահօրէն: Տիգրան Մեծի Դամասկոսի մէջ կոխած դրամներուն վրայ կը տեսնուի աստղը մէկ արծիւով: Երբեմն աստղը ունի պոչ մը, ասուպի նման, բայց հայկական խոյրը միշտ ներկայ է:

Ներկայիս, բարեբախտաբար կրնանք դասուորիկ Արտաշէսեան դրամները ժամանակագրական կարգով: Զարմանալի է որ շուրջ քաղաքներէն, Թերես ապագային գտնուին դրամներ Զարեհ Ա. էն (Ք. Ա. 189). Արտաշէս Ա. էն (Ք. Ա. 189-160), և Արտաւադդ Ա. էն (Ք. Ա. 160-123), կան հաղուադիւտ դրամներ Տիգրան Ա. էն (Ք. Ա. 123-96):

Հասկնալի է որ Մեծն Տիգրան Բ. (Ք. Ա. 94-54), ըլլալով զօրաւոր թագաւոր մը և տիրելով աւելի քան քառասուն տարի, հասանած է բազմաթիւ դրամներ: Նկատի պէտք է առնել նաև որ ան խից ճիշդաւոր թագաւորացած տիպաւոր Պարթևներէն և յաջողեցաւ ընդարձակել Հայաստանի սահմանները, հաստատելով ընդարձակ կայսրութիւն մը: Ներկայիս ծանօթ Արտաշէսեան դրամներուն կէսէն աւելին կը պատկանին Մեծն Տիգրանին:

Հետեւալ Արտաշէսեան դրամներու հաւաքածոն նուիրուած է երեսուցէմի Պատրիարքարանի Թանգարանին. —

Մեծն Տիգրան (Բ. Ա. 94-54).

1. — (Tetradrachm). Չորեքգրամ արծաթ, Պատ. թիւ 21:

Ակոսմ. — Տիգրանի կիսանդրին աջ դարձած, հայկական ժանիքաւոր խոյրով և արքայական ապարջով: Խոյրին վրայ կան կանգնած երկու արծիւներ, կանակ կանակի, որ իրարու կը նային: Մէջտեղին կը տեսնուի ութնատամեայ աստղ մը:

Բեկոզմ. — Անտիոքի բախար, աջ, նստած ժայռի մը վրայ: Չհոքն ունի ար մուկների ճիւղ մը և աստիճան տակ կը տեսնուի Որոնդէս գետին սգիին կիսանդրին, որ քաղկատարած՝ աջ կը շողայ:

Դրութիւնը աջ, վերէն վար ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ձախ. » » ΤΙΓΡΑΝΟΥ

Պատկերան թիւ 21. Դաշտի նշանը

2. — Թիւ 1ի նման: Պատկերան թիւ 19.

Դաշտի նշան, կշիռ 15 04 կրամ:

3. — Դրամ (Drachm). արծաթ. Տիւր թիւ 1ի նման:

Պատկերան թիւ 83

Բեկոզմի գրութիւնը, աջ, վերէն վար ΒΑΣΙΛΕΩΝ

ձախ վերէն վար, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ

4. — Չորս քաղկոս (Four chalci). Պղինձ. Տիւր թիւ 1ի նման:

Պատ. թիւ 93-4. գրութիւնը թիւ 3ի նման:

Դաշտի նշան P և A.

5. — Թիւ 4ի նման: Դաշտի նշանը անորոշ:

6. — Երկու քաղկոս (Two chalci). Պղինձ. Պատ. թիւ 99.

Ակոզմ թիւ 4ի նման:

Բեկոզմ — Մարտուար մերկ վահագնը (Heracles), կանգնած ձախ: Աջ քաղկոսի վրայ առիւծի մը մորթ և ձախ ձեռքը յետոյ զնայի մը վրայ:

Դրութիւնը թիւ 3ի նման:

Դաշտի նշան P և A

կշիռ 5 1 կրամ:

7. — Մէկ քաղկոս (One chalcus).

Թիւ 6ի նման: Պատ. թիւ 103:

8. — Մէկ քաղկոս (One chalcus). Պղինձ. Պատ. թիւ 105.

Ակոզմ — թիւ 4ի նման:

Բեկոզմ — Ամաղթեղջիւրը ձախ: Դաշտին մէջ աջին H և ձախին Δ գրերը: Դրութիւնը թիւ 3ի պէս: — կշիռ՝ 2.51 կրամ:

9. — Կէս քաղկոս (Half chalcus). Պղինձ, Պատ. թիւ 107.

Ակոզմ — թիւ 4ի նման:

Բեկոզմ — Յորենի հասկ: Դրութիւնը թիւ 3ի պէս:

10. — Մէկ քաղկոս (One chalcus), Պղինձ, Պատ. թիւ 104.

Ակոզմ և Բեկոզմ թիւ 8ի պէս:

11. - Չորս քաղկոս (Four chalci). Պղինձ, Պտ. թիւ 114.
 Ակոզմ - խոյրին աստղը կը նմանի ասուպի: Չկան երկու արծիւները:
 Բեկոզմ - Բախար (Nike) կը քայլէ ձախ: Երկարած ձախ ձեռքով բռնած է
 դափնեպսակ մը: Դրութիւնը թիւ 1ի նման: Դաշտի նշան, բախտին տակը ΔΗΜ գի-
 րերը: Կշիռ 5.30 կրամ:
12. - Չորս քաղկոս (Four chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 117:
 Ակոզմ - թիւ 1ի նման:
 Բեկոզմ - թիւ 11ի նման: Դաշտին գրերը ΔΜ: - Կշիռ 5.30 կրամ:
13. - Թիւ 12ի տարբերակը:
14. - Թիւ 12ի տարբերակը: Ակոզմի դաշտին մէջ Δ գիրը: Պտ. թիւ 119:
 Կշիռ 6.79 կրամ:
15. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 120:
 Ակոզմ - Տիգրանի կիսանդրին զեղեցիկ և խոյրը չորս մանիքով: Աստղի
 տեղ կան երկու խաչեր 45 աստիճանով: Դաշտին ձախ կոզմը Δ գիրը:
 Բեկոզմ - Աշին ղէպի վար ΒΑΣΙΛΕΩΝ
 ձախէն » » ΤΗΠΑΝΟΥ
16. - Մէկ քաղկոս (One chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 122:
 Ակոզմ - Ասուպի նման աստղ. թիւ 11ի պէս:
 Բեկոզմ - Եռասանի մը, որուն վրայի սափարէն կը բարձրանան սարդենիի
 ճիւղեր: Դրութիւնը թիւ 15ի նման:
17. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 121:
 Ակոզմ - Նախորդներուն նման:
 Բեկոզմ - Արմաւենիի ճիւղ մը ձախ յենած: Դրութիւնը թիւ 15ի նման:
- Արտաւղ Բ. (Ք. Ա. 56-34)
18. - Չորս քաղկոս (Four chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 132:
 Ակոզմ - Արտաւղի կիսանդրին աջ, հայկական խոյրով թիւ 1ի պէս:
 Բեկոզմ - Բախար կը քայլէ ձախ, երկարած աջ ձեռքին մէջ դափնի մը և
 ձախ ձեռքը յենած կռնքին վրայ:
 Դրութիւնը աջ. ղէպի վար ΒΑΣΙΛΕΩC
 ձախ, ղէպի վար ΒΑΣΙΛΕΩΝ / ΑΡΤΑΥΑΖΔΟΥ
 Այս դրամը կոխուած է օտարազգի պղնձի մը վրայ:
- Արտաւղ Բ. (Ք. Ա. 30-20)
19. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 136:
 Ակոզմ - Արտաշէսի կիսանդրին աջ, Բարձր խոյր մը, մէկ աստղով(?):
 Բեկոզմ - Բախար կռնքնած աջ, ձախ ձեռքին մէջ դափնի մը:
 Դրութիւնը կոքրակ ձախն աջ ΒΑΣΙΛΕΩC MEI ...
- Տիգրան Ք. (Ք. Ա. 20-8)
20. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 144:

Ակողմ — Խաղաւորին կիսանդրին աջ, բարձր խոյրով: Վեց ժանիքով աստղ,
 Բեկողմ — Ձի մը ձախ, առջևի ստաբր բարձրացուցած:
 Գրութիւնը քառակուսի: Վերը աջ՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջին, վար՝ ΜΕΓΑΛΟΥ,
 Վարը, ձախ, վերովար դարձած՝ ΤΗΡΑΝΟΥ, ձախին, դէպի վեր՝ ΘΕΟΥ:

Տիգրան Գ. (Ք. Ա. 8-5)

21. — Մէկ քաղկոս (One chalcus). Պղինձ, Պտ. թիւ 157:

Ակողմ — Տիգրանի կիսանդրին աջ, բարձր խոյրով և վեց ժանիքով մեծ
 աստղով: Բեկողմ — Մոռ կամ ծառի ճիւղ մը:
 Գրութիւնը աջին դէպի վար՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախին դէպի վար՝ ΤΗΡΑΝΟΥ,
 Կշիռ՝ 2.53 կրամ:

Արտաւազ Պ. (Ք. Ա. 5-2)

22. — Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 160:

Ակողմ — Արտաւազի կիսանդրին աջ, բարձր խոյրով և հինգ ժանիքով
 աստղով: Բեկողմ — Անձ մը կանգնած ձախ, աջ ձեռքով բռնած նիզակ մը և ձախ
 ձեռքը վահանի յենած:
 Գրութիւնը՝ աջէն դէպի վար՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΜΕΓΑΛΟΥ, ձախին դէպի վար՝ ΑΡΤΑΞΑΔΟΥ:

Տիգրան Գ. և Երասո (Ք. Ա. 2 — Ք. Ե. 1)

23. — Չորս քաղկոս (Four chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 161:

Ակողմ — Մօրուսաւոր Տիգրան աջ դարձած: Աջին կը տեսնուի Երասո թա-
 զուհիին գլուխը՝ աջ դարձած:

Բեկողմ — Բախտը ետսած ձախ՝ գահի մը վրայ, աջ ձեռքով բռնած ամաղ-
 թեղչիւրը և աջով նիզակ մը:

Գրութիւնը՝ աջին դէպի վար՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΤΗΡΑΝΟΥ,

ձախին՝ դէպի վար՝ ΜΕΓΑΛΟΥ

Գահին տակը՝ վերէն վար՝ ΤΕΚ

Մասենագրութիւն

Paul Z. Bedoukian, Coinage of the Artaxiads of Armenia
 Royal Numismatic Society, Special Publication No. 10. London (1978)

Ջարեհ Պաւլեան, Արտաշեսեան Հարսուրեան Դրամներ

Մխիթարեան Տպարան, Վիեննա (1983)

Իւրաքանչիւր պատկերի վերի թիւը յօդուածին դրամի թիւն է, վարի թիւերը հեղինակին գրքին նոյն տիպի դրամներուն նկարներն են:

ԱՐՑԱԾԵՍԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՏՈՀՄԱԾԱՌԸ

ԶԱՐԵՀ Բ. Ա. 189Էն առաջ

(Արտաշէս Ա.ի արամեերէն արձանագրութեան մէջ յիշուած, բայց ոչ իբր թագաւոր)

ԱՐՏԱՇԵՍ Ա. Բ. Ա. 189—160

(Նախ Անտիոքոս Գ.ի կառավարիչը, եւ յետոյ թագաւոր)

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Ա. Բ. Ա. 160—123

ՏԻԳՐԱՆ Ա. Բ. Ա. 123—96

ՏԻԳՐԱՆ Բ. ՄԵԾՆ Բ. Ա. 95—56

(Ամուսնացած Պոնտոսի Միհրդատ թագաւորի աղջկան հետ. եւ յետոյ՝
ԶՈՍԻՄԷի հետ)

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Բ. Բ. Ա. 56—34

(Սպանուած Կղէոպատրայի կողմէ 30ին Ք. Ա.)

ՏԻԳՐԱՆ Գ. Բ. Ա. 20—8/6

ԱՐՏԱՇԵՍ Բ. Բ. Ա. 30—20

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Գ. Բ. Ա. 5—2

ՏԻԳՐԱՆ Դ.

Ք. Ա. 8—5 եւ յետոյ Ք. Ա. 2—1 Ք. Ե.

ԵՐԱՏՈ Քագուհի

Տիգրան Դ.ի հետ, յետոյ թագուհի

ՏԻԳՐԱՆ Ե. Բ. Ե. 6ին

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻՐ Բ. Ա. 34—30, (Անտոնինոսի եւ Կղէոպատրայի որդին.)

ԱՐԻՈՐԱՐԶԱՆԵՍ Բ. Ե. 2—4 (Ատրպատականի Քագաւոր)

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Դ. Բ. Ե. 4—6, որդի Արիաբարզանէսի: